

TECHNITAS. Konteksty dziedzictwa kulturowego techniki

Michał Kępski
michal.kepski@pcd.poznan.pl
Poznańskie Centrum Dziedzictwa

Autor: Waldemar J. Affelt

Tytuł: TECHNITAS. Konteksty dziedzictwa kulturowego techniki

Wydawca: Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu,

Rok wydania: 2015

Liczba stron: 274

ISBN 978-83-937943-4-8

Wprowadzenie

Dziedzictwo nauki i techniki, sięgające najczęściej epoki industrialnego przełomu oraz późniejszych wieków, nie jest stanowi pierwszoplanowych atrakcji turystycznych. Choć jest silnie wpisane w krajobraz współczesny miast, często przyjmuje formy niechcianego, zapomnianego bagażu przeszłości. Ta obecność postindustrialnych obiektów (i związanego z nimi dziedzictwa niematerialnego) stawia nas przed wieloma problemami – zarówno na poziomie semantycznym, na prawnej i społecznej płaszczyźnie ochrony oraz w perspektywie turystycznego wykorzystania. Już samo określenie tego typu dziedzictwa jest niejednoznaczne. Obok pojęcia „dziedzictwo techniki”, które stosuje autor recenzowanej publikacji, pojawiają się określenia typu „dziedzictwo industrialne”, „dziedzictwo postindustrialne” czy „dziedzictwo sztuki inżynierskiej”, najnowsze pojęcie propagowane m. in. w kręgu instytucji zrzeszonych w Stowarzyszeniu Muzeów Sztuki Inżynierskiej¹. Na tym tle

¹ Mimo różnic pomiędzy pojęciami, w ramach niniejszego artykułu stosuję wszystkie określenia wymiennie.

książka *TECHNITAS. Konteksty dziedzictwa kulturowego techniki* rysuje się, jako ważny i potrzebny głos w dyskusji o zasadniczym charakterze: jak odczytywać wartości danego miejsca, przedmiotu lub obiektu techniki? Co warto chronić?

Publikacja Waldemara Affelta ukazała się w 2015 roku nakładem Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu, które prowadzi Międzynarodowe Centrum Dokumentacji i Badań nad Dziedzictwem Przemysłowym dla Turystyki. Książka liczy 274 strony i jest bogato ilustrowana (108 kolorowych fotografii). Zawiera zestawienie literatury oraz spis międzynarodowych i krajowych aktów prawnych. Zasadniczą część materiału przygotowanego przez Waldemara Affelta poprzedzają dwie przedmowy: Henryka Mercika, członka Zarządu Województwa Śląskiego oraz Małgorzaty Mańka-Szulik, prezydent Zabrze. Całość spaja subtelna szata graficzna przygotowana i złożona przez Krzysztofa Skrzypczyka.

Treść

Książkę podzielić można na trzy główne części: 1) prezentacja Karty TECHNITAS, 2) publikacja aktów prawnych związanych z dziedzictwem industrialnym oraz 3) autorski komentarz dotyczący metody TECHNITAS. Osobną narracją, prowadzoną równoległe względem warstwy tekstowej, jest wizualna opowieść o ważnych zabytkach techniki, tworzona przez obszerny zbiór fotografii wraz z komentarzami.

W pierwszej części książki autor prezentuje Kartę TECHNITAS, która została stworzona w 2014 roku i dotyczy „zachowania dziedzictwa kulturowego techniki i miejsc je upamiętniających”, jak brzmi podtytuł [s. 11]. Jej treść stylizowana jest na dokumenty o charakterze normatywnym, podzielony na 50 krótkich fragmentów (określonych mianem „artykułów”) i zgrupowanych w trzy części: „Preambuła”, „Definicje”, „Aneksy”. Karta TECHNITAS, której nazwa powstała z połączenia fragmentów słów będących mottem książki *In techne genius, in res veritas*, to system umożliwiający samodzielne wartościowanie i interpretowanie dziedzictwa techniki. Autor przygotował obszerny schemat kolejnych etapów wartościowania zabytków techniki i w drobiazgowy sposób zdefiniował wszystkie pojęcia towarzyszące temu narzędziu (jak „Zabytek techniki”, „Miejsce upamiętniające”, „Restauracja”). Dodatkowo, w części „Aneksy” zestawiał dwanaście głównych zagadnień problemowych związanych z udostępnianiem i opieką nad tym dziedzictwem. Są to zagadnienia takie, jak „zrównoważony rozwój”, „turizm” czy „zarządzanie zasobami”,

które w znacznym stopniu wpływają na kondycję i potencjał wartościowanego elementu.

Druga część publikacji to przedruki najważniejszych, międzynarodowych dokumentów dotyczących ochrony dziedzictwa techniki. Wśród wybranych materiałów znajdują się: 1) Rekomendacja R (90) 20, przyjęta przez Komitet Ministrów Rady Europy w 1990 roku i skierowana do wszystkich państw członkowskich tego gremium, 2) Wspólne Zasady ICOMOS-TICCIH przyjęte w 2011 roku i zwane „Zasadami Dublińskimi”, 3) Porozumienie między organizacjami ICOMOS i TICCIH z 2014 roku oraz 4) Karta ICOMOS, ratyfikowana przez Zgromadzenie Ogólne w Quebec w 2008 roku. Wszystkie dokumenty zostały przetłumaczone przez Waldemara Affelta i wraz z nieprezentowaną, gdyż klasyczną już Kartą Wenecką (uchwaloną przez II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji w 1964 roku), stanowią konceptualną, filozoficzną podstawę Karty TECHNITAS.

Kolejna, ostatnia część książki zawiera opis autorskiej metody wartościowania zabytków techniki, która jest konsekwencją przyjęcia deklaracji ideowej Karty. Affelt drobiazgowo opisuje poszczególne kroki tego procesu, uzupełniając je dodatkowymi informacjami i bogatym aparatem naukowym. Rozwija także koncepcję technofaktu, wprowadzoną w Karcie, oraz sporo miejsca poświęca pojęciu miejscowego zasobu dziedzictwa techniki (MZDT).

Dodatkowym elementem książki są fotografie, które na każdej z rozkładówek zajmują jedną lub pół strony, konsekwentnie w całej objętości publikacji. Na zdjęciach pojawiają się różne przykłady dziedzictwa techniki z obszaru współczesnej Polski. Są więc fotografie Stoczni Gdańskiej, różnorodne detale infrastruktury kopalń śląskich czy liczne przykłady sztuki związanej z techniką (zarówno sztuki użytkowej, jak i malarstwa czy rzeźby pomnikowej). Najczęściej prezentowanym obiektem jest żelazny most kratowy w Tczewie. Fotografie nie są jednak ilustracjami nawiązującymi lub obrazującymi aktualny tekst, lecz stanowią samodzielną opowieść o dziedzictwie technicznym w Polsce, w autorskim wyborze Waldemara Affelta, który był także odpowiedzialny za koncepcję układu książki.

Wartościowanie technofaktów

Przygotowując użytkownika metody TECHNITAS, autor w recenzowanej publikacji przedstawił kilka propozycji nowych pojęć związanych z dziedzictwem

industrialnym. Pierwszym z nich jest technofakt, czyli „każdy składnik dziedzictwa kulturowego techniki, nazywany tak dla podkreślenia jego specyfiki i powszechności występowania” [s. 206]. Określenie to jest zatem językową próbą zaznaczenia „technicznego” aspektu danego obiektu, nie pociąga za sobą innego definiowania niż klasyczne pojęcie artefaktu, którym jest każdy technofakt [s. 206]. Drugim kluczowym określeniem metody TECHNITAS jest miejscowy zasób dziedzictwa techniki, na który składają się „technofakty ruchome i nieruchome wraz z ich infrastrukturą, bezpośrednim otoczeniem, strefą buforową ochrony krajobrazowej oraz krajobrazem (...) [których] głównym wyróżnikiem jest powód, dla którego powstał, tj. przetwarzanie surowców w produkty, wytwarzanie energii oraz zaspokojenie jakiejś potrzeby społecznej” [s. 17].

Tak rozumiane zasoby dziedzictwa to podstawowe jednostki, które powinny być analizowane i wartościowane. W tym celu metoda TECHNITAS podpowiada poszczególne kroki procesu, którego celem jest „poznanie wartościowości” danego zasobu za pomocą szeregu sekwencji analitycznych: identyfikowania, badania, interpretowania, definiowania i oceniania poszczególnych wartości. *TECHNITAS* szczegółowo określa możliwe kategorie wartości danego zasobu, ich atrybuty oraz prezentuje szereg narzędzi sprawdzających (tablic kontrolnych).

Cały proces wartościowania podzielony został na dwie fazy. Pierwsza z nich polega na waloryzacji, czyli ocenie retrospektywnych wartości kulturowych danego technofaktu. Efektem tego procesu jest określenie wartości („atrybutów” i ich „wskaźników”) oraz wynikające z nich wnioski i zalecenia konserwatorskie. Sfera wartości kulturowych technofaktów i dziedzictwa w ogóle może być niezwykle szeroka, więc dążąc do jej intersubiektywnej sprawdzalności oraz uporządkowania metodycznego, Affelt wyznaczył osiem wartości kulturowych [ss. 150-168]:

- wartość integralności;
- wartość autentyczności;
- wartość techno-estetyczna;
- skojarzone elementy dziedzictwa niematerialnego;
- wartość wspólnotowa tożsamości społecznej;
- wartość historyczna;
- wartość artystyczna;
- unikatowość.

Każdej z wartości przypisane są szczegółowe atrybuty oraz określające ich poziom wskaźniki. Tym samu Affelt zbudował komplety język opisu danego technofaktu, proponując wręcz wykorzystywanie konkretnych określeń.

Drugim krokiem procesu wartościowania, realizowanym po określeniu i opisanu w formie słownej historyczny atrybutów danego technofaktu, jest faza rewaloryzacji, która w przeciwieństwie do analizy retrospektywnych wartości, nastawiona jest na określenia potencjału prospektywnego, zwłaszcza w obszarze społecznym i ekonomicznym. Tu także autor określił osiem obszarów analizy [ss. 176-180]:

- przydatność społeczna;
- kontekst polityczny rewitalizacji;
- zachowanie krajobrazu kulturowej lub/i historycznego krajobrazu miejskiego;
- planowane zachowanie autentyczności i integralności;
- zachowanie różnorodności form wyrazu kulturowego miejsca;
- atrakcyjność turystyczna;
- ochrona technofaktów ruchomych;
- włącznie społeczne i popularyzacja wartościowości.

Prowadzona w ten sposób metodyczna analiza wartościująca ma umożliwić zrównoważone podejście do danego technofaktu, a dostarczając argumentów na rzecz jego zachowania, może się przyczynić do ustanowienia prawnej ochrony. Istotnym aspektem metody *TECHNITAS* jest integralne podejście, obejmujące analizę różnych perspektyw czasowych oraz znaczeniowych.

Podsumowanie

Aktualna sytuacja związana z nadmierną kumulacją zasobów przeszłości, problem niechcianego dziedzictwa czy ruinizacji (ocenianej przez różnych badaczy i aktywistów zarówno pozytywnie, jak i negatywnie) łączą się z ogólnym dylematem ochrony i rozwoju dziedzictwa. *TECHNITAS* sytuuje ten problem w kontekście rewitalizacji, próbując odpowiedzieć na pytanie „jak dalece rewitalizacja może zmieniać obiekt dziedzictwa i ingerować w jego autentyczną substancję, aby mimo to zachował on swoją kulturową wartościowość” [s. 137].

Odniesienie do tego szerokiego problemu społecznego sprawia, że publikacja może zainteresować nie tylko osoby związane z formalnym procesem ochrony

zabytków (czyli konserwatorów, restauratorów, historyków, zabytkoznawców, muzealników), ale także jest adresowana do szerokiego grona osób obcujących na co dzień z technofaktami. Dzięki szerokiej siatce pojęć propozycja Affelta może być pomocna w pracy osób dokonujących zarówno naukowych analiz z perspektywy historycznej, turystycznej czy legislacyjno-prawnej, ale także dla przewodników, twórców czy zarządców atrakcji turystycznych. Metoda TECHNITAS może być wykorzystywana w tworzeniu nowych atrakcji turystycznych czy we wspieraniu przekazu tych istniejących.

Choć w publikacji brakuje kilku kluczowych odniesień, np. prezentacji Karty Tagilskiej lub rozważań na temat pozytywnych aspektów ruinizacji, to całość stanowi inspirującą [s. 195] propozycję, jak odczytywać wartości dziedzictwa techniki. Zapropionowana przez Waldemara Affelta metoda TECHNITAS to forma interpretacji dziedzictwa (poprzez wartościowanie i rewaloryzację), której cel jest na wskroś współczesny: aby świadomie, z poszanowaniem integralności oraz *genius loci* danego technofaktu, dokonywać zmian, czyli rewitalizować, ożywiać dziedzictwo.